

Weer thuis komen in de samenleving

Op uitnodiging van een bewoonster van het Exodushuis in Groningen was ik als spreker aanwezig op een thema-avond die zij voor haar medebewoonders moest organiseren. In het Exodushuis worden ex-gedetineerden in een strak gestructureerd programma begeleid op een nieuwe levensweg. Uit de gevangenis komen ze er wonen om de overgang naar de samenleving goed te laten verlopen.

De thema-avond begon met het afscheid van een bewoner die het programma had afgesloten en die op zichzelf ging wonen. De andere bewoners spraken hem een voor een toe. Ze vertelden hem hoe ze hem hadden ervaren. Het waren persoonlijke en opbouwende afscheidswaarden. Ze wensten hem allemaal succes nu hij z'n eigen huis had gevonden. Hij op zijn beurt dankte de bewoners en vertelde wat de goede sfeer in huis met elkaar voor hem had betekend om door het programma heen te komen. Hij stond na de gevangenis verlaten te hebben weer op een drempel om een nieuwe stap – nu zelfstandig – de samenleving in te zetten.

Een gevangenisstraf betekent een sterke inbreuk op het leven. Er is veel gebeurd. In de persoonlijke levensgeschiedenis. Er zijn slachtoffers. Een gevangenis betekent buitengesloten zijn van de samenleving en van de persoonlijke relaties. Er is onzekerheid over de toekomst. Om te overleven is een gevangene sterk aan zichzelf alleen overgeleverd. Want in de gevangenis heerst een sterke machocultuur waar degenen die sterk en hard zijn het voor het zeggen hebben.

Veel gevangenen zitten niet alleen vast in de gevangenis, maar ook in hun persoonlijk levenssituatie. Er is een complexe persoonlijke en maatschappelijke problematiek. 'Op het persoonlijke vlak gaat het onder meer om achterstanden in persoonlijke ontwikkeling, in relationele en sociale vaardigheden en in scholing, onvermogen tot het kunnen voeren van een eigen huishouding, instabiliteit in de dagelijkse levensverrichtingen, verslavingsproblematiek, problematiek met betrekking tot het omgaan met de eigen religieus-culturele achtergrond, motivatie- en zingevingproblematiek, het ontbreken van duurzame significante contacten, eenzaamheidsproblematiek.

Bij de maatschappelijke voorwaarden gaat het om het ontbreken van werk, het ontbreken van huisvesting, het sociaal milieu, het ontbreken van voldoende steunende contacten, het strafblad, onvoldoende toegankelijkheid van bestaande voorzieningen.'¹

Dit betekent dat er een vicieuze cirkel is waar men zich op eigen kracht moeilijk uit kan bevrijden.

Binnen de inrichtingen wordt ingezet op herstel van het leven van gedetineerden. Er is een programma Modernisering Gevangeniswezen (MGW) waarin gedetineerden in een persoonlijke aanpak worden voorbereid op een terugkeer in de samenleving. De heer J. Groeneveld, directeur van het Gevangeniswezen, schrijft daarover in deze bundel. Ook de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) heeft een belangrijke rol in de verwerking van het verleden en de oriëntatie op de toekomst. Bij de verwerking van het verleden kan de persoonlijke levensgeschiedenis en wat gebeurd is in het delict aan de orde komen. Daarbij kunnen ook het slachtoffer, de nabestaanden en de gedupeerden ter sprake komen. In de oriëntatie op de toekomst gaat het om hoop en verwachting, hoop op een nieuwe levensweg en de motivatie en inzet om daaraan te werken. Geestelijk verzorgers hebben vanwege hun

¹ Eerbeek, Jan, *Een misdadiger is meer dan zijn delict*, p. 91 en 92

ambt met gedetineerden een bijzondere vertrouwensrelatie. Dat betekent dat ze een vrije ruimte scheppen waar in vertrouwen gesproken kan worden over de persoonlijke levenssituatie. Geestelijk verzorgers zijn er ook professioneel in geschoold om diep, vaak achter de woorden, te luisteren naar wat van binnen bij iemand leeft.

Geestelijk verzorgers luisteren niet alleen diep, ze brengen ook geloofs- en levensbeschouwelijke oriëntatie in in het gesprek. En ze reiken waarden- en normen aan vanuit de traditie waar ze in staan.

Binnen de Dienst Geestelijke Verzorging van de Dienst Justitiële Inrichtingen zijn in een goede samenwerking 7 denominaties werkzaam: de rooms-katholieken, moslims, protestanten, humanisten, Joden, hindoes en boeddhisten. De oosters-orthodoxe priesters hebben nog geen aanstelling binnen de DGV, maar werken op afroepbasis.

Geestelijke verzorging is herstelgericht. Binnen het rooms-katholiek en protestants justitiepastoraat hebben de hoofdaalmoezenier en de hoofdpredikant dit de benaming herstelgericht pastoraat meegegeven. Adjunct-hoofdaalmoezenier Wim Timmer schrijft hier nader over in deze bundel. In het kort maak ik in de opening van deze bundel een paar opmerkingen over herstelgericht pastoraat.

Herstelgericht pastoraat is een actuele vertaling van de bijbelse boodschap gevangenen medemensen te bezoeken en te gedenken (Gedenkt de gevangenen als medegevangenen, Hebr. 13:3 naar de vertaling van prof. dr. J. Firet). Gedenken is in de bijbel een woord van heil. Overal waar God mensen gedenkt, schept Hij toekomst waar naar de feiten gesproken geen toekomst meer is. Zo gedenkt God de aartsvader en aartsmoeder door hen op hoge leeftijd een kind te schenken. Een niet meer gedachte toekomst gaat voor hen open. Gedenken staat in de bijbel tegenover woorden als vergeten en wegwissen en wegschrappen uit de geschiedenis. Het staat tegenover het onder gedetineerden bekende gevoel van ‘afgeschreven te zijn’. Herstelgericht pastoraat richt zich op herstel van alle relaties waarin ingeslotenen staan; het slachtoffer, familie van het slachtoffer, relaties van de dader en de samenleving als geheel. De inhoud van herstelgericht pastoraat is de aloude notie van het bijbels getuigenis: ieder mens heeft een onvervreembare menselijke waardigheid. “God schiep de mens als zijn evenbeeld” (Gen. 1:27). Uitdrukking van die menselijke waardigheid is een “vrij” mens te zijn in relatie tot God en medemens. Waardigheid drukt zich ook uit in het dragen van verantwoordelijkheid, in een levensoriëntatie van geloof, hoop en liefde; een levensoriëntatie die gericht is op de toekomst.

In het kader van herstel is het justitiepastoraat verbonden met projecten als Exodus. Exodus werkt in en buiten de gevangenis met vrijwilligers die kerkdiensten en gespreksgroepen bezoeken, individueel bezoek brengen aan gedetineerden en hun relaties, en het Ouders, Kinderen en Detentieproject, waarbij kinderen naar hun gedetineerde vader of moeder worden gebracht. Ten behoeve van de nazorg zijn er 11 Exodushuizen. In de Exodus-maatjesprojecten geven vrijwilligers individuele begeleiding. Herman Vooijs schrijft hierover in hoofdstuk 6. Ook is er een intensieve verbinding tussen het justitiepastoraat en de kerken. Die verbinding komt tot uitdrukking in de betrokkenheid van vele kerken in tal van projecten.² Het project Kerken met Stip is een groeiend netwerk van kerken die ex-gedetineerden willen opvangen na de detentie.

² Als voorbeelden hiervan zijn te noemen: de jaarlijkse Paaskaartenactie van Kerk in Actie, waarbij ruim 100.000 kaarten gestuurd worden aan gedetineerden, de jaarlijkse fruitbakkenactie van de diaconie van de Protestantse Kerk van Rijnsburg, en de gedetineerdenagenda met een oplage van 34.000 van Ark mission.

Ook de Dienst Geestelijke Verzorging als geheel heeft een project dat gericht is op het ontwikkelen van de persoonlijke levensweg: het vormingsprogramma De Levensschool. De Levensschool is gericht op de ontwikkeling van de persoonlijke identiteit. Het gaat daarbij om eigenwaarde, relaties, slachtofferoriëntatie, oriëntatie op de samenleving en oriëntatie op de toekomst. Het wordt gegeven door alle geestelijke verzorgers.

Ook buiten de gevangenis is veel tot ontwikkeling gekomen om gedetineerden bij hun terugkeer te ondersteunen. Exodus en Kerken met Stip werden hierboven al genoemd. Maar er is ook gemeentelijk beleid om gedetineerden in hun woonplaats actief te ontvangen en te begeleiden. Gemeentelijke instanties, woningcorporaties, werkgevers en schuldhulpverleners werken erin samen. Van belang is ook de toegang van kwetsbare gedetineerden zoals zwakbegaafden, dak- en thuislozen en mensen met verslavingsproblematiek goed te regelen.

Een essentieel punt bij het weer thuis komen van gedetineerden in de samenleving is de overgang tussen binnen en buiten de gevangenis goed te laten verlopen. Een naadloze aansluiting tussen de inzet die binnen gemaakt wordt gericht op herstel en wat buiten bestaat, is noodzakelijk. Als die aansluiting er niet is, blijven veel inspanningen vruchteloos. Belangrijk daarbij is ook dat wat ontwikkeld wordt binnen en buiten de gevangenis ook goed aansluit bij de nood en de behoefte van gedetineerden.

Om deze verbinding tussen binnen en buiten te versterken is het project ‘Verbinden en versterken’ in het leven geroepen. Initiatiefnemers hiervan zijn: de afdeling Binnenlands Diaconaat van Kerk in Actie, Exodus, het protestants en rooms-katholiek justitiepastaat en Kerken met Stip.

Er is een aantal projectdoelen geformuleerd bij de start van het project in april 2010. Het gaat daarbij om een goede aansluitende doorstroming via Geestelijke Verzorging / justitiepastaat en de Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening (MMD) binnen de gevangenis, naar ondersteuning en nazorg via instanties buiten de gevangenis, zoals kerken en nazorgorganisaties. Er is sprake van persoongericht maatwerk en een zogenaamde ‘warme overdracht’. Dat is een overdracht waarbij verwijzers, gedetineerden en begeleiders na de detentie elkaar al tijdens de detentie persoonlijk ontmoeten.

De stuurgroep ‘Verbinden en versterken’ wil op een aantal plaatsen in het land een diaconale pastor aanstellen met opbouwcompetenties. De eerste is inmiddels in Flevoland aangesteld. De diaconale pastor is dus een soort makelaar die de behoefte binnen de gevangenis en het aanbod buiten de gevangenis bij elkaar brengt en de gedetineerden daarbij weet te begeleiden. De diaconale pastor wordt ingezet als iemand die een ‘warme overdracht’ weet te realiseren. Kerken hebben ervaring met het werken met en voor mensen die maatschappelijk buiten de boot vallen. Op grond van deze diaconale sensibiliteit van de kerken, krijgt de diaconale pastor – een nieuwe werksoort binnen de mogelijke functies van kerkelijk werkers – expliciet een diaconale kijk mee op de problematiek van (ex-)gedetineerden. Niet alleen het pastorale aspect is van belang bij een geslaagde resocialisatie, ook het voorzien in minimale (materiële) levensvoorwaarden speelt een belangrijke rol. Deze pastor, die zowel in de inrichtingen komt als daarbuiten, zal met name de (al dan niet kerkelijke) opvangmogelijkheden kennen en die inzetten bij de terugkeer van een gedetineerde in de samenleving. Daarmee geeft deze pastor in zijn of haar functioneren tegelijkertijd vorm aan de diaconale opdracht van de kerken. Dat de kerken zich op deze manier willen inzetten voor ex-gedeteneerden is hoopvol.

Jan Eerbeek,
hoofdpredikant Dienst Geestelijke Verzorging
voorzitter Exodus Nederland
voorzitter Stuurgroep Verbinden en Versterken